ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԷՋ

ԾԻՍԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՒՆԻ Հ. ՎԱՐԴԱՆ. – Պատմութիւն Հայոց Աղօթամատոյցին (Շար.) 241

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՉՐԱՔԵԱՆ Հ. ՔԵՐՈՎԲԷ. – Կաթողիկէ Թուղթերու խմբագիր մեկնութիւն (Շար. եւ վերջ) 245

ՇԻՒՑ ԷՏ. – Հայկական հին տպագրութիւններ՝ Սեչէնի Պետական Մատենադարանին մէջ (Թրգմ. հունգարերէնէ՝ Հ. Ղուկաս Ֆոկոլեան) 259

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՔԻՒՐՏԵԱՆ Յ. – Հայ վզրուկներու գերդաստան մը Եգիպտոսի մէջ՝ Մէմլուքներու շրջանին (Շար. եւ վերջ) 247

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ Հ. ՄԻՔԱՅԷԼ. – Հայաստանի բերդերը – Բողբերդ եւ Աւնիկ-Հասանգալայ 249

ՔԻՒՐՏԵԱՆ Յ. – Բալու դղեակ (ճշտում մը) 264

ԳՐԱԿԱՆ

Ա. Յ. – Մեծարենցի գրական նախամայրերը (Շար. եւ վերջ) 266

Հ. Ն. Տ. Ն. – Բագրատունիի «Հայկ Դիւցազն»ի մասին 274

ԳԱՐԱԳԱՇ ԿԱՐԱՊԵՏ. – Տեսութիւն համառօտ ի վէպս Դիւցազնին Հայկայ 274

ԳԱՐԱԳԱՇ ԿԱՐԱՊԵՏ. – Նամակ առ Հ. Արսէն Բագրատունի 282

ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ Հ. Ն. – Շէյքսփիր եւ Մխիթարեանները (Անգլիացի մեծ թատերգակին ծննդեան 400ամեակին առիթով). 283

ՍԱՊԵԱՆ ԱՐԱՄԱՅԻՍ. – Առ Շէյքսփիր . . 297

ԱԹՄԱՃԵԱՆ ՄԱՌԻ. – Ուիլիամ Շէյքսփիրին 298

ՄԵՍՅԵԼԻ Մ. – Վերադարձ 299

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

ՈՒՆՃԵԱՆ Հ. Կ. – Ամավերջի հանդէս Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարանի մէջ . 300

ՄԱՀԱԳՐԱԿԱՆ

ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ Հ. Ն. – Հանգիստ հոգւոյ Հ. Գրիգոր Վրդ. Սարգսեանի 302

SOMMAIRE

PAGE

LITURGIE

HATZOUNI P. VARDAN. — Histoire du Bréviaire Arménien (Suite) 241

PHILOLOGIE

TCHERAKIAN P. CHERUBIN. — Chaînes exégétiques des Epîtres Catholiques (Suite et fin) 245

SCHUTZ ED. — Anciennes éditions arméniennes dans la Bibliothèque Nationale de Setchen (Trad. de l'hongrois par P. Luc Fogolyan) 259

HISTOIRE

KURDIAN H. — Une famille de gouverneurs arméniens en Egypte, à l'époque des Mamelouks (Suite et fin) . . . 247

GEOGRAPHIE

HOVHANNESSIAN P. MICHEL. — Les forteresses de l'Arménie: Boghberd et Avnik-Hassankala 249

KURDIAN H. — Le château de Balou (Une correction) 264

LITTERATURE

A. J. — Le début littéraire de Medzarentz (Suite et fin) 266

P. N. D. N. — A propos de l'épopée «Haïk» de Bagratouni 274

GARAGACHE KARAPET. — Brève analyse de l'épopée Haïk 274

GARAGACHE KARAPET. — Lettre au P. Arsène Bagratouni 282

DER-NERSESSIAN P. N. — Shakespeare et les Mékhitaristes (A l'occasion du 4ème centenaire de la naissance du grand dramaturge anglais) 283

SERAPIAN ARAMAYIS. — A Shakespeare 297

ATHMADJIAN MARIE. — A William Shakespeare 298

MESTZELI M. — Retour 299

ECHO ARMENIEN

OUNDJIAN P. G. — La cérémonie de clôture de l'année scolaire au collège Moorat-Raphaël 300

NECROLOGIE

DER-NERSESSIAN P. N. — La mort du Rév. P. Grégoire Sarkissian 302

1843 - 1964
ՃԻԲ. ՏԱՐԻ

ԹԻՒ 10 - 12
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ~ ԳՐԱԿԱՆ ~ ԳԻՏԱԿԱՆ ~ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Revue PAZMAVEB

CXXII° année, 1964, N. 10 - 12 Octobre - Décembre

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԱՂՕԹԱՄԱՏՈՅՑԻՆ

(Շար. տե՛ս «Բազմավէպ» 1964, թ. 4-6, էջ 113)

ը. – Հանգստեան պաշտամունքին մէջ. 1634ի եւ 1663ի ժամագրքերը թօթափած են նայեա սիրով եւ ի էն հայցեմք երդ պէս տպագիրներէն 1642ինն ալ – հետեւողութեամբ Մեծոփեցիի, որուն հետ կը զուգընթանայ մինչեւ Հայր մերը, ապմ. նշանակելով խաղաղութեամբ, ի կարդալ, եւ «Աւետ. ձայնէն ասա». իսկ 1634ինը կը հետեւի Մեծոփեցիին մինչեւ վերջ, դանց ընելով սոսկ յետին Օրհնեալ եղերուքը: 1655ինը եւ չորս տպագիրներ յիշեալ Հայր մերին կը յաջորդեն «Խրատ»ներու Անկանիմք առաջի քո եւ հին որ արձակիչդ ես: Իսկ 1655ինը անոնց յաջորդ աղօթքները կը դասաւորէ այսպէս. Զհանգստեան զաղօթս (մէկ տուն) եւ Նարեկացիին Ընկալ քաղցրութեամբ, որու վրայ կը յաւելու Որդի Աստուծոյ և Հաւատով խոստովանիմն ալ, դրս կը փակէ ժամերգութեան մէջ, անոնց յաջորդեցնելով եւ վասն սրբուհւոյ, Սուրբ զԱստուածածինն, Ընկալ տէր, որոնք նորութիւն են հոս: Ապա Փառ քեզ հինգ տունով եւ Հանգերուք ի խաղաղութեան որ կնքումն է պաշտամունքին: Հեռացած է Մեծոփեցիէն նաեւ այս ժամու խորհուրդին մէջ, գրելով այսպէս. «Կարգաւոր. հասարակաց հանդստեան աղօթից, որ կատարի վասն պահպանութեան դիւերային»:

Իսկ 1663ինը Աղաչեսցուք քարոզին առիւծ 1663ինը Աղաչեսցուք քարոզին առջեւ կը վերահասատակ նախկին եւ եւս խաղաղութիւնը, ընդհակառակն զեղչելով Սարգիսը, Աւետարանը, Ս. Խաչիւսը եւ Պահպանեա, որ կան 1655ին մէջ՝ աւարտած Հայր մերով: Եւ եւս ջնջուած է, եւ զեղչուածներ կան 1642ի, 1662ի, 1686ի տպագրութեանց մէջ, որոնք հասատատուն ունին. կը նշանակեն ՅՀ. «Ամէն ամէն ասեմ ձեզ, եթէ ոչ հատն ցորենոյ», աւարտելով «Փառք քեզ տէր Աստուած մեր»: Իսկ շարունակութեան մէջ 1663ի դրչագիրը կը հետեւի 1655ի օրինակին, սկսեալ Անկանիմքէն՝ մինչեւ վերջ, եւ անոր Զհանգստեան զաղօթս տեղափոխելով վերջին Փառ քեզին առջեւ, որով միայն կը զարտուղի միւսէն: Իրեն կը հետեւին եւ 1662ի, 1673ի եւ 1686ի տպագիրները, լոկ վերջին Հանգերուքն ընդարձակելով. «Օրհնեալ եղերուք... հանգերուք խաղաղութեամբ» եւն: Իսկ 1642ի տպագիրը անոնց վրայ կը յաւելու նաեւ հետեւեալ-

© National Library of Armenia

ները. «Եւ վասն խաչի fn. Սուրբ խաչիւս. Պահպանեա. Հոգւոցն հանգ. Եւ եւս խաղ. Վասն հանգ. գ. Տէր ողորմեա. Զսաղմոսերգութիւնս եւ զաղաչանս», որոնք չեն երեւիր ոչ մէկ ուրիշ օրինակի մէջ:

Բ. – Առաքել Դաւրիժեցիի վկայութիւնը. – Կը պատմէ թէ Սարգիս եպս. եւ Տէր Կիրակոս, ժէ դարու սկիզբը, հիմնարկելով Սիւնեաց Մեծ Անապատը, նորոգեցին հոն նախկին վանական կարգերը՝ որ խաթարուած էին ուրիշ վանքերու մէջ: Եւ նկատմամբ հասարակաց աղօթքին սահմանեցին, «Զառաջին ժամ գիշերոյն պաշտամամբք կատարել ի տէրունի աւուրսն». ուրեմն, միւս օրերուն զեղչելով այդ ժամը. «եղանակաւ Յիշեսցուք՝ այլովքն» որ են իր մասերը, որ կ'երեւի թէ ի թիւ ը-սողներ ալ կային: «Եւ երկու կանոն սաղմոս», ըստ նախկին սովորութեան, հակառակ վերջին դարերու զանցառութեան. «եւ ի վերջն կանոնագլուխն ձայնիւ», որ դարձեալ ակնարկութիւն է ոմանց ի թիւ ըսելուն: «Թագաւորք և Ալէլուք ձայնիւ», մինթէ ուրիշներ ի թիւ կ'ըսէին. «Նոցին կենի ընթեռնուլ Յայսմաւուրք», զոր այս շրջանին ջնջուած տեսանք, «եւ ի վերայ նորա շարական ըստ պատշաճի ճառին՝ որ ընթերցաւ»: Երկուքն ալ համաձայն խըրատներուն:

Կ'անցնի առաւօտեան ժամուն, ըսելով. «Եւ զկնի երկու կանոն եւս սաղմոս» ըստ, հին սովորութեան, եւ «զհետ նորին Հարցըն՝ իւրովք սաղմոն»:

Այսպէս «Եւ զԱրեւելից ժամն իւրով կանոնաւ սաղմոսովն... եւ զերրորդ ժամ ցերեկին եւ զվեցերորդ ժամն եւ զինն ներորդ ժամն իւրեանց նշանակեալ սաղմոսովն» (196) միշտ ըստ հինին՝ զոր տեսանք:

Դաւրիժեցին կը գրէ՝ թէ Մովսէս Վրդ. Երեւանի քով վանք մը կը հիմնէ եւ կը բնակի հոն միաբանակիցներով. «Կարգաւն եւ սահմանաւն այն՝ զոր կարգեցին ի Մեծ Անապատն» (225): Այդ մենաստաններու նորոգած կարգերն ամէնուն համար ընդունելի չեղան անշուշտ, եւ նախկին ոճէն օտարացումներն ալ մնացին առանց քով, զոր օրինակ՝ սաղմոսականոններու զանցառութիւնն հասցնելով մինչեւ մեղի եւ ընդհանրական եղանակով:

Ժ. – Եզրակացութիւն. – Մեր Աղօթամատոյցն այս շրջանիս զտած է արդէն իր լրումը՝ նկատմամբ այժմու վիճակին, եւ եղծումներով հին աւանդութեանց՝ զոր ղղացուցինք կանխաւ: Մեր օրինակներուն մէջ նշմարեցինք նաեւ ղղալի տարբերութիւններ, որոնք արդիւնք էին զանազանութեան դրչագիրներու՝ որոնցմէ կ'ընդօրինակէին գրիչները: Ըստ քիմս էր այն խաղաղութիւնը, զոր 1663ի օրինակը նշանակած է բոլոր ժամերու առաջարանի սաղմոսին եաեւ, եւ որուն ոչ ոք հետեւեցաւ: Անկասկած, պիտի ըլլային այդ անմիաբանութիւնները, մինչեւ տպագրութիւնը, ինքն իսկ անհաւասար ի սկզբան, հաւասար հետզհետէ. տպագրութիւնն էր որ ամէնուն ձեռքը պիտի տար միեւնոյն բնագիրը, ու պիտի հաւասարեցնէր սովորութիւններն ալ: Տպագրութիւնն ալ ունի իր բաժինը ժամագրքին մէջ, լրացմամբ ինչ ինչ մասերու, եւ ժամերուն սկիզբն աւելցնելով տէրունական աղօթքը, որ 1642ի, 1662ի, 1673ի, 1686ի տպագիրներուն մէջ դեռ աներեւոյթ, բոլորովին հակառակ էր նախնեաց ոճին, որոնք զայն զետեղած էին պաշտամունքի վերջը՝ իբրեւ պատուաւորագոյն տեղ եւ կնիք աղօթքի. ինչպէս նաեւ թոթափելով Շնորհալիի դիշերային երկու քերթուածներու յարակից եկամուտներն ու սաղմոսականոնները, անոնք ժամագրքին մէջ նիւթապէս չմտան, այլ դրչագիրներու կամ հնագոյն փոքրաթիւ տպագիրներու մէջ մնացին, եւ այդ պատճառով մոռացութեան մատնուեցան, նաեւ Ժամատեղաց, Խրատներու քանի մը մասերը, ինչպէս Օրհնեա Տէրը պաշտամունքի սկիզբը ու մէջը, եւ զանազան հրահանգներ: Շրջանիս ու նախորդներու այլեւայլ խրատներու բովանդակութիւնն առաւելապէս պաշտամունքի մասերուն երկու դասերուն յատկացումն է, որ կարեւոր՝ բարեկարգութեան հա-

ՊԵՏ. ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос Библиотека
ZUUՊ-Арм.ССР
им. А. Мясникова
1656-71

բայց տպագրելի է ընթերցողին, որուն համար իսկ չկրնանք աշխատութեանս մէջ, հետաքրքիրներուն թողլով դիմել ընդդիրներուն՝ զոր պիտի դնենք մեր յաւելուածներուն մէջ, իսկ պիտանի մասերը յառաջ բերինք արդէն:

Ժա. – Սեղանի օրհնութեան պատմականը. – Քրիստոնէական ընդհանուր եւ հնաւանդ սովորութիւն էր ճաշէն առաջ եւ յետոյ աղօթել, եթէ անհատները եւ թէ հասարակութիւնները, Ոսկերբերանի ըսածին պէս՝ թէ «մի՛ մատչել ի սեղան՝ եթէ ոչ նախ ընդ երկին հայեցեալ գոհանայցեմք» (Մեկն. Մտթ. Ա. 701): Ս. Շուշանիկի վկայագիրը կը պատմէ թէ սրբուհին յետ ճաշելու «յարուցեալ՝ գոհանայր զտեառնէ» (Սոփ. Թ, 16): Այդ առանձնական աղօթքները յատուկ ձեւ մը չունէի՞ն, ուր ընդհակառակն հաստատուն եւ հասարակաց աղօթքներ էին վանականներու եւ եկեղեցականներու կատարածները, ինչպէս կը գրէ Ոսկերբերան կրօնաւորներու մասին՝ թէ «չեւ նստեալ (ճաշելու) եւ արդէն յօրհնութիւնսն յորդորին» (Մեկ. Պօղ. Ա. 127): Եւ Եղիշէ՝ հարաւային միանձներու համար, թէ նախ քան ճաշի բազմիլը «ի ձայն բարձր փառաւորեն զսուրբ Երրորդութիւնն». իսկ յետոյ «յարուցեալ յանպաճոյն ընթրեացն, միաբանութեամբ ասեն», գոհութեան աղօթքը (տպ. 1859, 160):

Փաւստոս կը պատմէ Ս. Ներսէսի համար, որ իւր աքսորակիցներուն հետ «յարուցեալք գոհացեալք՝ զաղօթսն կատարելոյ», ապա կը նստէին ճաշելու (93), եւ թէ կաթողիկոսին իրաւունքն էր «դրանն արքունի գիացն օրհնել» (226): Եւ ըստ Եղիշէի՝ նորադարձ մոգպետը Ղեւոնդ ճաշ տալով իր տան մէջ, «միաբաներ ընդ նոսա հացին օրհնութեան» (262): Այդ օրհնութիւնը կը ծաղէր Պօղոս Առաքելի սահմանէն՝ թէ կերակուր «սրբի բանիւն Աստուծոյ եւ աղօթիւք» (Ա. Տիմ. 4–5):

Ի՞նչ էր այդ աղօթքի ձեւը: Որոշ չենք գիտեր իր ամբողջութեան մէջ, և անհատներուն՝ ոչ հասարակութեանց է Ոսկերբերանի թելադրածը. «Պարտ էր ասել՝ եթէ Օրհնեալ ես տէր Աստուած որ կերակրեցեր զիս ի բարութեանց քոց» (Մեկն. Պօղ. Ա. 533): Անյայտ է նախ մեր օրհնելու բանաձեւը. բայց գիւրաւ կը դուշակուի եղիշէի «փառաբերէին» եւ Ոսկերբերանի «օրհնութենէն» և կարճառօտ բանաձեւէն, թէ մերն ալ նման բան մըն էր. ատոր համար առաջ չէ բերուած, ինչպէս եղած է զոհութեանը: Ոսկերբերանինէն շատ աւելի համառօտ էին արեւմտեան մենաստաններու ձեւերը (Կարրոլ, բ, 714):

Ըստ Եղիշէի՝ Ղեւոնդեանք և ընկերները «յոտն կացին ի բազմականացն անդ, գոհանային ասելով. փառք քեզ, տէր, փառք քեզ թագաւոր, զի ետուր մեզ կերակուր ուրախութեան, լցո զմեզ Հոգւովդ սրբով, զի գտցուք առաջի քո հանոյք եւ մի՛ ամաչեցեալք, զի դու հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր» (տպ. 1859, 121): Սոյն աղօթքը նաեւ հարաւային վանականներու բերանը կը դնէ (տպ. 1859, 161), մանկախարար իր աղբիւրէն՝ Փիլոնէ, որմէ օգտուած է անոնց փառաբութեան մէջ: Սեղանօրհնէքի «Օրհնեալ ես տէր Աստուած մեր» աղօթքը կայ նաեւ Առաքելական Սահմանադրութեանց մէջ, դոյզն զանազանութեամբ (Պետրոս Ա. 380):

Ամփոփելով մեր վկայութիւնները, կը-նանք եզրակացնել թէ նախ կանգուն կ'օրհնուէր սեղանը տեառնագրութեամբ եւ մեզի անծանօթ միաբան աղօթքով մը, որու նիւթն օրհնութիւն կամ փառաբութիւն էր: Յետ ճաշէն՝ դարձեալ կը կանգնէին, Եղիշէի զոհութեան աղօթքը կ'արտասանէին, եւ կը խաչակնքէին իրենք զիրենք: Յամենայն դէպս շատ համառօտ էր:

Թադէի հայածին վկայաբանութիւնը, Դ. դարէն, կը գրէ թէ առաքեալը հացը ճաշելէ առաջ «օրհնեաց» ու տուաւ բանակիցներուն. և «իբրև յարեան, օրհնեցին և գոհացան զսուրբ Երրորդութենէն և կնքեալ զանձինս իւրեանց նշանաւ խաչին» (Սոփ. Ը. 28):

Կանոնիս զարգացած ու կատարեալ յօրինուածը կը տեսնենք միջին դարուն:

Օրհնութիւն սեղանոյ, հանապազօրեայ պաշտամունք մըն էր, կապուած վանականներու (կերակուրին) հետ, եւ օրինակուած ժամագրքին մէջ։ Վանականները ի հնուց օրը մէկ անգամ միայն կը ճաշէին, ըստ վկայութեան Ոսկեբերանի (Թղթ. Ա. 127. 815), Եղիշէի (Խրտ.) Յհ. Մամիկոնեանի (9), Ասողիկի (176), եւ ուրիշներու։ Գր Սկեւռացի կը ճշտէ ատոր ժամն ալ. «Յորժամ յինն ժամն աղօթես, կերակուր ճաշակէ, զի ի Զատկէն մինչ ի Խաչն այս է ժամ ճաշակելոյ, զի մեծ է օրն. եւ ի Խաչէն յետոյ՝ ի մտանել արեգականն» (419)։ Վարդան արեղայ կը գրէ նոյնպէս. «զմարմնաւոր պէտքն կերակրէ երբ զինն ժամն ասես... զի մինչեւ երրորդ Ողորմեայն չվնաբի՝ չէ պարտ կերակուր ուտել, եւ զայն՝ յաւուրն մի անգամ»։ Այդ հաշիւով՝ յետ Թ. ժամուն (ու պատարագին) զետեղած են զայն ժմգ. 1286ի ու 1465ի, յետ երեկոյին՝ 1375ի, 1465ի, 1598ի եւ 1634ի, ըստ սահմանի Սկեւռացիի. իսկ 1408ինը յետ Հանդիսատեան՝ իրրեւ յաւելուած։ Մէկ խօսքով բոլորն ալ յետ Թ. ժամուն եւ միակ ճաշի մը հաշիւով վանականներու համար։ Յոյներու քով, Օրոլոկիոնի մէջ (195) ճաշի օրհնութենէն զատ՝ կայ նաեւ ընթրիքի օրհնութեան աղօթք։

Ժբ. – Համառօտ համեմատութիւն մեր եւ օտար Աղօթամատոյցներուն. — Նկատեցինք հայ ժամագրքին հետեւողութիւնը յունականին՝ գլխաւորապէս իր ծագմանը մէջ, եւ անոր ազդեցութիւնը նաեւ իր զարգացման շրջանին՝ շարականներու ստեղծման մէջ։ Արդարեւ շատ ակներեւ է մերինին ուղղակի աղերսը յունականին հետ, քան ուրիշներու։ Սակայն ստրկացած չէր այդ հետեւողութիւնը, նոյնիսկ իր ծագմանը մէջ, ուր մեր Հայրերը գիտցան յունական տարրերուն հետ խառնել հայկականն ալ. շատ մասնական էր յոյնին ազդեցութիւնը զարգացման ժամանակամիջոցին, այնպէս որ մեր Աղօթամատոյցը՝ յետ Ե. դարու՝ սկսաւ հսկայական քայլերով հեռանալ Յունաց աղօթամատեանէն, եւ ստացաւ ինքնուրոյն ձեւ մը, որ շատ հեռի է արդի յօրինուածքէն, թէ՛ սաղմոսներու ընտրութեամբ եւ թէ քարոզներու եւ աղօթքներու եւ թէ այլ երգերու մէջ։

Այսպէս, մինչ ուրիշ եկեղեցիները ի սկզբան լուր օրերուն քաղուածներով կ՚ըսէին սաղմոսները, եւ մէկը միւսին անհաւասար չափով, բացի հսկման գիշերներէն՝ երբ ամբողջ սաղմոսները կ՚արտասանէին, մերը բոլոր սաղմոսարանը բաժնած էր օրուան ժամերուն վրայ, եւ անոնց հետ կապած՝ Սահակի եւ Մանդակունիի հայածին քարոզներն եւ աղօթքներն ալ։ Մեր առաւօտեան փոխերն անոնց կերպով էին, բայց առանց խառնուելու ուրիշ սաղմոսներու հետ եւ անջատուելու իրարմէ, ինչպէս տեղի կ՚ունենար անոնց քով։

Այսպէս Ողորմեա փոխը Ղպտիներու եւ Յակոբիկեան սասրիներու քով, սկիզբն է Առաւօտեան ժամերգութեան։ Նեստորականները զայն տարած են դէպի վերջ նոյն ժամուն։ Յոյներու քով՝ ենթարկուելով զանազան տեղափոխութեանց, տարուելով նախ ասուուածաշնչական ինը օրհնութիւններու սկիզբը, ապա մերթ ընդ մէջ անոնց վեցերորդին եւ եօթներորդին, եւ մերթ՝ ութերորդին եւ իններորդին։

Մարգարէական օրհնութիւններն աւելի էին մեր քով՝ քան միւս եկեղեցիներու մէջ։ Անոնք յաջորդաբար կ՚երգէին զանոնք, մենք խառնելով սաղմոսականոններու մէջ։

Երից մանկանց երգը Մարոնիտները կը կատարեն գիշերային պաշտամունքի մէջ. Նեստորեանները՝ կիրակի եւ ամէն օրերուն՝ անով կը փոխանակեն լուր օրերու Ողորմեա սաղմոսը. Ղպտիներն եւ Յոյները ունին զայն ամէն օր։

Մեր Մեծացուցէին կցուած են Զաքարիայի եւ Սիմէոնի օրհնութիւնները. Յունացը չունի Սիմէոնինը. իսկ Յակոբիկեաններն եւ Մարոնիտները զուրկ են երկուքէն եւս։

(Շար. 30)

Հ. ՎԱՐԴԱՆ ՀԱՅՈՒՆԻ

ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԹՈՒՂԹԵՐՈՒ ԽՄԲԱԳԻՐ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

(Շար. տե՛ս «Բազմավէպ» 1964, թ. 7–9, էջ 191)

Ը.

Աստուածաշունչի եւ Մեկնութեանս բնագիրներուն տարբերութիւնները եւ անոնց համեմատական ցուցակը

Երկու խօսք ալ մեկնութեանս մէջ գործածուած կաթողիկէ թուղթերուն բնագրի մասին. որ է ըսել, մեկնութիւնս թարգմանողը արդեօք կաթողիկէ թուղթերը նո՞ր թարգմանած է, թէ արդէն իսկ գործածութեան մէջ եղած հին թարգմանութեան հետեւած է։

Բաղդատելով մեր հինգ ձեռագիրներու հետ, պիտի չվարանինք ըսելու թէ մեկնութեանս թարգմանիչը՝ կամ շատ ընտանի ըլլալով այդ թուղթերու իմաստին, կամ առջեւն ունենալով կաթողիկէ թուղթերուն վաղեմի թարգմանութիւնը, ապաւորէն հետեւած է, բայց շատ տեղ ալ նոր թարգմանած։ Յայտնի կը տեսնուի նաեւ թէ խմբագիրը մեկնութիւնս ընդօրինակող գրիչները հաւատարիմ եղած են, քանի որ քիչ տարբերութեամբ իրարմէ կը հեռանան եւ շատ կէտերու մէջ իրարու կը համաձայնին։ Օրինակի համար, Զօհրապեանի բնագիրը Յակոբոս Ա. 15 համարին կ՚ըսէ. «ցանկութիւն յղացեալ զմեղս ծնանի». մինչ մեր բոլոր ձեռագիրները կը համաձայնին դնելու «յղացեալ ցանկութիւն»։ Դեռ աւելին, Զօհրապեան Յակ. Ա. 23–25 համարներն ունի այսպէս. «զը-չուցեալ հայելի ընդ երեսս իւր որ ծնանիցին ի հայելւոջ». իսկ ձեռագիրները, «երեսս ծննդեան իւրոյ ի հայելոջ»։ Յակ. Գլ. Բ. 1 կը դնէ «աշառանօք», մինչ ձեռագիրները «աշառութեամբ». նոյնպէս Բ. 5. «ժառանգաւորք», ձեռագիրները՝ «ժառանգորդք»։ Զօհրապ հոս կը յաւելու. «եւ զուք անարդէք զաղքատս». մեկնութեանս թարգմանիչը չունի այս կէտը։ Զօհրապ Բ. 5. 10 «պահիցէ», ձեռագիրներէն Թ. 1462 «կատարիցէ»։ Զօհրապ Բ. 13 «այնմ որ ոչ առնիցէ». Զ. Թ. 1462 եւ 401 «այնոցիկ որք ոչ առնեն». Զ. Թ. 951 «այնոցիկ ոյք ոչ առնեն»։ Գլ. Բ. համար 17 «Սոյնպէս եւ հաւատք՝ եթէ գործս ոչ ունիցին մեռեալ են առանձինն». մինչ ՁՁ. «Այսպէս եւ հաւատք՝ եթէ գործք ոչ ունիցին, մեռեալ են առանց գործոց»։ Գլ. Գ. 7. Զօհրապ կը յաւելու «ի ծովուն են հնազանդեալ է եւ հնազանդի». ՁՁ չունին ընդդծեալ մասը։ Անդ Գլ. Գ. համար 8 Զօհրապ «հնազանդել». իսկ ՁՁ «հնազանդել»։ Գլ. Դ. 5 հետեւեալ տարբերակները կը ներկայացնէ. «կամ թէ վայրապա՞ր համարիցիք՝ զոր ասէ գիրն առ նախանձ ինչ, որում փափաքէ հոգին՝ որ բնակեաց ի մեզ, տալ զառաւել շնորհս»։ իսկ ՁՁ... «համարիցիս՝ ... բնասցն»։ իսկ ՁՁ, զի առաւել տացէ զշնորհս»։ կեսցէ ի մեզ։

Կարեւոր ուրիշ տարբերութիւն մը Զօհրապեան բնագրին եւ մեկնութեանս միջեւ՝ կը ներկայացնէ Գլ. Ե. համար 4, որ փոխանակ «Տէր զօրութեանց»ի, կը դնեն ՁՁ. Տէր Սաբաւովթ, համաձայն յունարէն բնագրին։

Այսքանը բաւական համարելով իբր ապացոյց ըսածիս, կը կցեմ համեմատական ցուցակ մը, մի միայն Յակոբոս առաքելոյն թուղթին Ա. գլուխին, իբր նմոյշ մը, ցոյց տալու համար Աստուածաշունչի եւ մեկնութեանս բնագրին մէջ գտնուած տարբերութիւնները, միանգամայն թէ ո՛րքան համաձայն են իրարու հետ՝ Ս. Ղազարու մատենադարանին խմբագիր մեկնութեանս հինգ ձեռագիրները։

(Վերջ)

Հ. ՔԵՐՈՎԲԷ Ա. ԶՐԱՔԵԱՆ